

En praktisk veiledning for
**MERKING OG VEDLIKEHOLD
AV PILEGRIMSLEDEN**

PILEGRIMSLEDEN

En praktisk veiledning for
**MERKING OG VEDLIKEHOLD
AV PILEGRIMSLEDEN**

BAKGRUNNSMATERIALE

Merkesystem for Pilegrimsleden 2015
(Nasjonalt Pilegrimssenter).

Merkehåndbok 2015–2018. (Nasjonalt Pilegrimssenter).

Merkehåndboka 2013.
(DNT, Friluftsrådernes Landsforbund, Innovasjon Norge).

Denne veiledning tar sikte på å være en enkel rettledning for fysisk tilrettelegging av de offisielt godkjente Pilegrimsledene i Norge.

Veiledningen bygger på Merkehåndbok og Merkesystem utarbeidet av Nasjonalt Pilegrimssenter samt praktiske erfaringer som er gjort ved merking og ettersyn av Pilegrimsleden.

På denne bakgrunnen gir veiledningen forslag og eksempler på hvordan merkingen og vedlikeholdet kan utføres, men har på langt nær tatt mål av seg til å være uttømmende.

*Veiledningen er utarbeidet etter oppdrag
av Pilegrimssenter Dale-Gudbrand
ved Per Gunnar Hagelien*

*Målgruppen for denne veiledningen
er de mange enkeltpersoner og
organisasjoner som bidrar med
innsats for å gjøre Pilegrimsleden
farbar og vandringen langs den til
en god opplevelse for pilegrimer.*

FORMÅL MED VEILEDNINGEN

- Bidra til å sikre at vandrerne langs leden finner greit og riktig fram, og alltid føler seg trygge på at de er på rett veg.
- Bidra til en gjennomgående mest mulig lik merking av leden, uten at dette skal behøve å gå på bekostning av gode lokale tilpasninger innenfor godkjent merkesystem.
- Også bidra til en mest mulig lik vedlikeholdsstandard.

NATURVENNLIG TILRETTELEGGING

Med naturvennlig tilrettelegging menes tilrettelegging som medfører minst mulig miljøbelastning og inngrep i naturmiljø og kulturlandskap, men som samtidig er tilstrekkelig for at vandrerne skal finne greit fram.

Vi må således alltid vurdere hva som er ønskelig og nødvendig av fysisk tilrettelegging langs Pilegrimsleden for å nå målene i avsnittet foran. Der Pilegrimsleden går gjennom verneområder må vernereglene alltid følges.

KULTURMINNER

Kulturminner og kulturmiljøer, og det disse kan fortelle, er viktige opplevelser under vandringen langs Pilegrimsleden. Merkingen må gjerne bidra til at disse får oppmerksomhet. Langt fra alle kulturminner er registrerte, og det kan være lett å skade kulturminner dersom vi ikke har øynene med oss og tenker oss godt om under arbeidet med merking og tilrettelegging.

Dersom en er i tvil om hvordan man skal forholde seg til kulturminner, så må en ta kontakt med vernemyndighetene.

SIKKERHET

Egen sikkerhet

Det er viktig å tenke sikkerhet under de ulike arbeidsoppgavene knyttet til vedlikeholdet av Pilegrimsleden. Anbefalt verne- og sikkerhetsutstyr ved bruk av ulike hjelpemidler *skal* alltid benyttes, samt at en må sørge for å få nødvendig opplæring i bruk av verktøy og hjelpemidler som er aktuelt å bruke.

Sikkerhet for vandrere på Pilegrimsleden

Vi må også tenke sikkerhet for de som skal ferdes langs leden. Utsatte partier i for eksempel bratt terreng eller kryssing av bekker og elver, må sikres på tilfredsstillende måte. Andre farer, som for eksempel kryssing av sterk trafikkert veg, vandring gjennom beitemark, spesielt der det beiter ammekyr, bør det informeres om.

MOTORFERDSEL

Motorferdsel i utmark er lovregulert.

Dersom vi har behov for å benytte motorkjøretøy i arbeidet med vedlikehold av Pilegrimsleden, må nødvendig tillatelse innhentes, dersom dette skal skje i utmark.

TILRETTELEGGING FOR FERDSEL TIL FOTS

Tilretteleggingen av Pilegrimsleden gjelder primært vandring som foregår til fots på barmark. Vi vet at blant annet terrengsykling og ridning kan være populært der pilegrimsleden følger traseer som egner seg til slike aktiviteter. Vi må derfor gjerne også ha disse ferdselsmåtene i tankene under tilretteleggingsarbeidet, slik at vi i alle fall ikke lager unødige hindringer.

PLANLEGGING AV LEDEN/OMLEGGINGER/AVTALER

Dette er tiltak som vanligvis er tillagt høyere myndighet, men vi som jobber med ettersyn og vedlikehold kan svært ofte gi nyttige innspill når det gjelder traseen, og må således sørge for å tilkjenne synspunktene våre når slike saker kommer opp.

Praktisk arbeid

MERKING

Merkesystemet for Pilegrimsleden forteller oss hva som finnes av merkemateriell. Vi skal bare bruke merkemateriell som er godkjent i merkesystemet. Gammel merking med merkemateriell som var godkjent etter tidligere retningslinjer, kan imidlertid få stå til de er modne for utskifting på bakgrunn av råte eller skader.

Det å velge rett type merkemateriell i de ulike delene av Pilegrimsleden er ikke alltid så enkelt som en skulle tro. Avstand mellom merkene og plassering av disse, er også viktig for hvor vellykket vandrerne oppfatter merkingen.

GENERELLE TIPS

Hyppig merking

Avstanden mellom merker bør være maks 200 meter. Ved å gjenta merkingen ofte får vandreren hele tiden bekreftet at han er på rett veg. I uoversiktlig terreng bør vandreren se fra merke til merke.

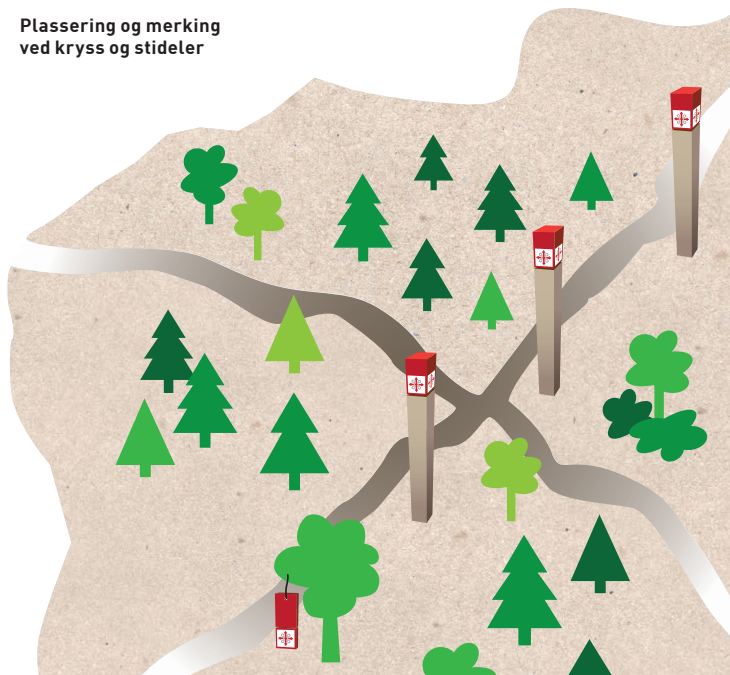
Lik kvalitet på merkingen

Gjennomgående lik kvalitet på merkingen av leden er viktig. Dette for at kravet til oppmerksomhetsnivået til vandreren for å finne fram kan holdes på et jevnt nivå fra start til mål under vandringen.

Kryss og stideler

I vegkryss eller stideler merkes det slik at det er tydelig hvilken sti/veg som skal følges videre. Merket plasseres da noen få meter inne på det som er rett veg og gjentas ganske snart, slik at vandreren får en ekstra bekreftelse på at han er på rett veg. Det å gjenta merkingen i synsavstand fra stidelet/krysset er nyttig med tanke på at et merke ved et kryss kan falle ned, bli ødelagt/fjernet eller bli borte på annen måte. Sjøl om vandreren er i villrede i krysset vil han da se et nytt merke et stykke inne på rett veg. Slik merking må gjøres for begge vandreretningene.

Plassering og merking ved kryss og stideler

Utydelig sti

Langs litt svake skogstier/fjellstier eller i områder med kraftig vegetasjonsvekst, som gjør at stifaret til tider kan være utydelig, merkes det så tett at vandreren alltid kan se fra merke til merke.

Merking på samme side

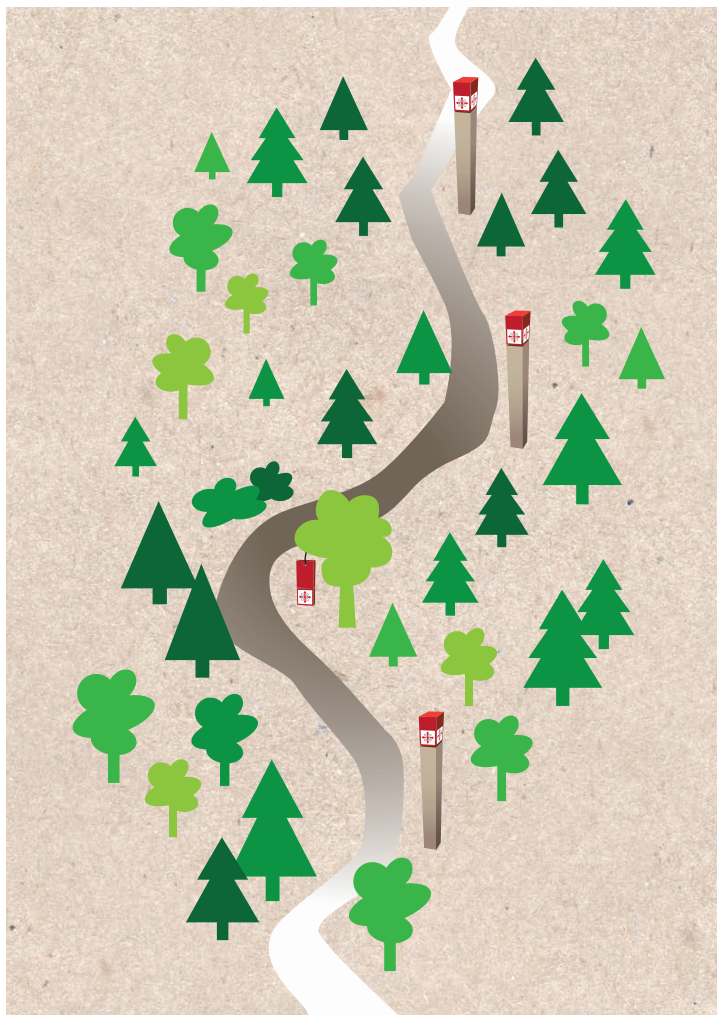
Merkingen bør være på samme side av leden så sant det er mulig. Da som regel på høyre side av leden når du vandrer nordover.

Bakketopper og kurver

Plasser merkene slik at de synes godt, gjerne oppe på bakketopper. Ved svingete sti/veg må det merkes slik at merkingen synes godt fra begge retninger.

**Plassering og merking
med HENGER ELLER STIKKE
i kupert terreng - på bakketopper**

Plassering og merking med HENGER ELLER STIKKE der stien kurver.
Settes slik at de er synlige på så langt hold som mulig.

Hensyn til vegetasjon

Når du merker om våren, husk at der det er lauvskog vil sikten i stor grad endres i løpet av forsommeren. Ta deg gjerne en ekstra tur rett etter at lauvet er fullt utsprunget og kontroller at merkingen vises tydelig.

Hugs at vegetasjon som bringebærbusker, brennesle og annet kan gro raskt opp og skjule stolper og stikker. Det er derfor viktig med tilsyn i løpet av sommeren.

Alternative ruter/midlertidige omlegginger

Her er det ekstra viktig med god merking og informasjon og gjerne kartoppslag. Vandrerne har ofte gode og detaljerte håndbøker. Når pilegrimsleden av en eller annen grunn avviker fra beskrivelsene i bøkene, blir vandreren usikker dersom det ikke merkes og informeres godt nok om endringen.

Ettersyn

Gjennomgang av leden bør foretas så snart det er snøbart. Tidligere merking kan da kontrolleres og utbedres, og vindfall og andre hindringer ryddes bort. Klopper og sikringer i form av sperringer, tau og rekkverk i vanskelige områder sjekkes. Det er viktig å melde fra dersom en finner større skader eller hindringer i leden, der disse ikke kan utbedres umiddelbart.

I områder der det er sterk tilvekst av gras, bringebærkratt, brennesle og lignende, bør det ryddes en eller flere ganger i løpet av sesongen. Første rydding/slått i lavereliggende områder, må gjerne utføres før 20.juni. Etterveksten kan være sterkt avhengig av temperatur og nedbør, men i siste del av juli vil det ofte være behov for nok en gjennomgang.

All rydding bør gjøres i slik bredde at vandrerne kan ta seg uhindret fram. På kulturmark, eng/åker og beite bør stien ikke ryddes bredere enn at den er passe for vandrere som går etter hverandre, ikke side om side.

Det som her er sagt om tidspunkt og seinere om verktøy/redskap for rydding må sjølsagt vurderes opp mot lokale forhold og behov.

SAMTYKKE TIL MERKING

Kommunene har gjort avtaler med grunneierne i forbindelse med etablering av pilegrimsleden. Avtalen innebærer også rett til merking og rydding. Det er likevel lurt å forsikre seg om at vi ikke etablerer merking eller foretar rydding som på et eller annet vis kan være til sjenanse eller skade. Dersom en er i tvil, er det lurt å forhøre seg med grunneier, naboer eller andre som blir berørt av merkingen. All merking som gjøres på bygninger og o.l., trenger eiers samtykke. Spør du på forhånd, finner du i samråd med eier som oftest en akseptabel løsning. Verre er det å komme i ettertid dersom en har gjort en uheldig plassering.

Det er videre viktig å lytte og å være åpen for alle innspill fra grunneiere, næringsinteresser, naboer, brukere og andre, når det gjelder merkingen og vedlikeholdet av Pilegrimsleden.

MALING

Malingen av røde topper på de merkene som har slike, kan gjerne friskes opp med jamne mellomrom. Der det er mye støv og skitt, for eksempel langs bilveier, kan en liten vask ofte gjøre god nytte og få fram rødfargen igjen. Maling som Jotun Gårdsmaling (Odel) Rød 49 benyttes.

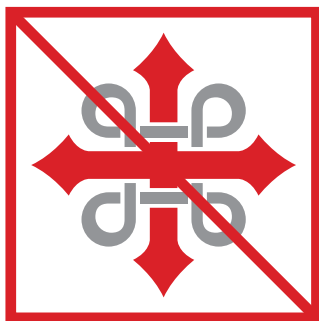
OPPRETTING AV STIKKER OG STOLPER

Stikker, stolper og infotavler som har begynt å helle i den ene eller andre retningen, bør retters opp. Dette kan gjøres ved å kile ned steiner for å rette opp, eller helst lage et nytt hull og sette ned stikken/stolpen der og kile ned steiner rundt.

RETNING PÅ LOGOEN

Husk på at logoen har retning.

Den ubrutte stolpen i Olavskorset skal stå vertikalt.

NYTTIGE VERKTØY TIL ETTERSYN, MERKING OG SLÅTT

Ettersyn

Til det første ettersynet/gjennomgangen på våren, er det fint å ha med ei god greinsag til fjerning av greiner og tennung (rotskudd), ei vanlig motorsag til fjerning av vindfall og større tre. Ei øks og et lite spett er også nyttig redskap å ha med. Elektrisk drill og noen skruer av ulik størrelse kan også være nyttig med tanke på å reparere klopper og klyv og for å feste merkemateriell på nytt.

Merking

Ved den første gjennomgangen om våren kan man også ha med noen hengere og annet enkelt merkemateriell. Litt streng eller tau som en av erfaring vet det kan bli bruk for, er også fint å ha i sekken. Det viktigste verktøyet ved den første gjennomgangen er likevel oftest ei notisbok der en kan notere alle mangler og hva som skal rettes opp, utbedres eller byttes ut. Dette for at en i neste omgang kan få med seg alt som er nødvendig både av verktøy og merkemateriell for å få utført arbeidet på en effektiv måte og få en sammenhengende god merking. Stort sett behov for samme utstyr som ved ettersyn.

Slått

Hendig redskap til slått av gras, bringebærkratt, brennesle og annet ugras, er ei motorisert ryddesag. Denne bør være utstyrt med både streng, graskniv og vanlig sagblad. Med ikke altfor kraftig grasvekst er streng det raskeste og beste. Ved tett og høgt gras er graskniv effektiv. Denne kniven tar også tynnere tennung (rotskudd). Dersom det er litt kraftigere tennung eller små trær, kan det være nødvendig med vanlig sagblad til ryddesaga. Ved slått og rydding er det viktig å huske på å ta bort vekstene rundt stikker, stolper og annen merking, slik at disse blir godt synlige.

Organisering av arbeidet

Ofte kan det være nyttig at to og to personer jobber sammen med ettersyn av Pilegrimsleden, slik at man kan få med seg alt nødvendig merkemateriell, utstyr og redskap uten å måtte bære altfor tungt. Da kan det også være mulig å få utført alt arbeidet i leden ved en gjennomgang.

Det at man er to kan også lette dette med transport ved at en kan bruke ett transportmiddel til startpunktet for dagens arbeid, og ha et annet kjøretøy stående så nær som mulig beregnet til slutt punkt for arbeidsøkta/dagsetappen. På denne måten kan en i mange tilfeller få utnyttet tida mere rasjonelt enn om man jobber alene, samt at det ligger en trygghet i det å være to. Sykkel kan også settes igjen og brukes som et transportmiddel tilbake til utgangspunktet om en jobber alene. Bruk av bil og av sykkel forutsetter at leden er kjørbar eller at andre parallelle transportveier finnes.

Bruk av de ulike typene merkemateriell

HENGERE OG STÅERE

Disse er laget i tre og er 73 mm brede x 250 mm lange og 19 mm tykke. De er rødmalte med logo i plast. Hengere har logo på begge sider, mens ståere har logomerket bare på den ene siden. I motsatt ende av logoen er det et hull for oppheng.

Praktisk bruk av hengeren

Hengeren er svært anvendelig der leden går i skogsterreng og en har tre og greiner å henge merkene i. Hengende i passe høyde er hengeren lett synlig og lite utsatt for skader ved snøbrøyting, ferdsel og lignende. Hengeren er også nyttig å bruke der leden går gjennom beiteområder. Beitedyr har lett for å bryte ned stikker satt ned i bakken. Hengeren er lett å frakte med seg og å henge opp. I tillegg er den rimelig å produsere.

Vi bør henge merkene i passelig synshøyde, ca. 2–2.5m over bakken. Plasser hengeren slik at den ikke blir skjult bak trestammer eller greiner. Det er viktig å plassere hengeren slik at ikke lauvverk som vokser til i løpet av sommeren kan komme til å skjule hengeren.

Når det gjelder sjølve opphengingen, er det mange måter å gjøre dette på; tau av ulikt slag, plaststrips eller ståltråd kan brukes. Materialet som benyttes må ikke være av en type som brytes ned av sollys. En av fordelene med å bruke ståltråd er at en da i stor grad kan kontrollere hvilken retning flatsiden av hengeren skal peke for å være godt synlig. Bruk gjerne ganske tynn galvanisert ståltråd som legges dobbelt, da tåles tretthetsbrudd i en av trådene uten at merket faller ned.

Hengere kan også fint brukes stående i enkelte sammenhenger. På gjerdestolper og gjerdeklyv er det fint å skru fast en stående henger på toppen, slik at den kan sees fra begge retninger. Det er da nødvendig med to skruer, slik at ikke hengeren etter en tid snur seg nedover.

Praktisk bruk av ståeren

Ståeren har mye av det samme bruksområdet som hengeren, men i og med at den har merke bare på den ene siden, er den beregnet til bruk på stolper, vegger og steder der merkingen av Pilegrimsleden bare trenger å være synlig fra den ene retningen eller fra siden. Ståeren må i de fleste tilfelle skrues fast. Husk at det ikke skal settes skruer i levende trær.

LIGGER

Samme mål som henger og står, men liggeren er spisset i den enden som ikke har logo. Som benevnelsen forteller, så monteres den liggende og peker ut vandreretningen. Liggeren er fin å bruke der leden har retningsendringer som en ønsker å markere.

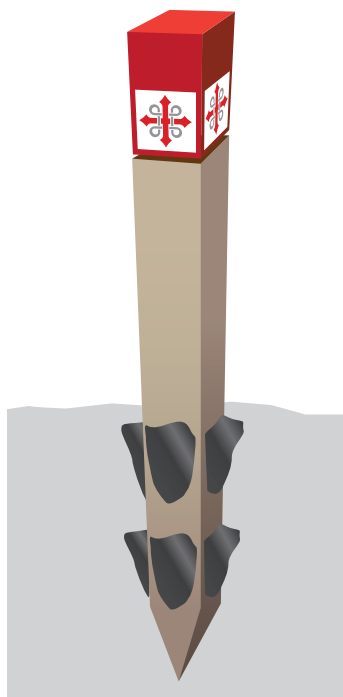
STIKKER

Stikkene er 48 x 48 mm (andre mål kan forekomme på eldre stikker). De settes opp slik at toppen kommer 90 til 100 cm over bakken. De har rød topp og logomerker på to sider.

Stikkene brukes spesielt der leden går i åpent terreng. De plasseres slik at logomerkene vises godt mot begge vandreretningene (45 grader på vandre-retningene). De må settes skikkelig ned i bakken. Et godt spett gjør som oftest nytten for å lage hull. Spiss stikkene, da er de lettere å få ned og står bedre. Ikke slå på toppen av stikkene uten å bruke et mykt mellomlag. For å sikre at stikkene over tid blir stående mest mulig loddrett, kan det være lurt med en «krage» av små steiner i overgangen mellom det som er over og under jorden av stikken. Flate og smale steiner kiles ned langs de fire sidene av stikken.

Unngå å plassere stikker slik at de blir ødelagt av snøbrøyting og ferdsel av ulike kjøretøy.

Der det går dyr på beite bør en helst bruke annet merkemateriell enn stikker. Dyrene bruker stikkene til å klø seg på, noe som i de fleste tilfeller fører til at stikkene brytes ned.

STOLPER - HOVEDMERKING

Stolpene er 98 x148 mm

(også stolper med andre mål har vært brukt).

Stolpene bør rage 90–120 cm over bakken.

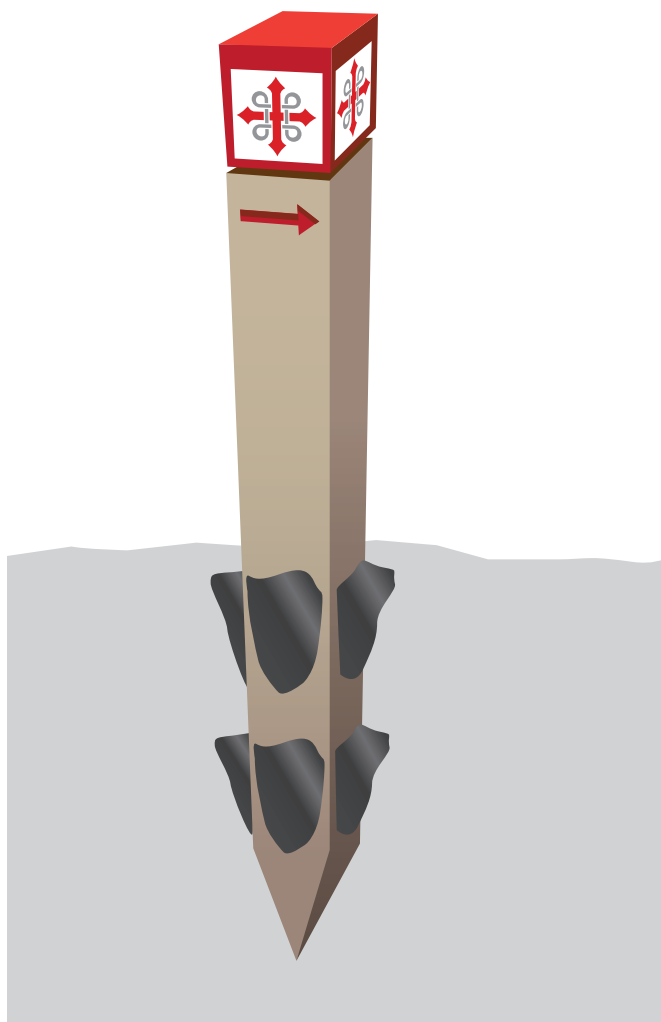

Stolpene har rød topp og rød pil mot Nidaros. Logoen har så langt vært laget av støpejern, men støpejernsmerkene vil bli faset ut til fordel for emalje- eller plast-merker med logo. De gamle stolpe-typene byttes ut først når utskifting blir nødvendig på grunn av råde eller skade.

Stolpene brukes gjerne på steder en vil markere spesielt, og der det er viktig med en pil som viser retningen. Det er tidligere bestemt hvor stolpene skal stå. For oss på ettersynssiden er det således stort sett snakk om å etterse stolpene og bytte de ut etterhvert som det blir nødvendig på grunn av råde eller skade.

Det kan være nyttig at det blir tatt en gjennomgang av plasseringen av stolpeplasseringene der dette ikke allerede er gjort. Det er i mange tilfeller skjedd endringer i terreng og infrastruktur langs leden, og ikke minst er det kommet nytt merkemateriell og nye merkeinstrukser siden den første merkingen av pilegrimsleden ble gjort.

Ved oppsetting av stolper må det graves tilstrekkelig dype hull (50 – 70 cm avhengig av grunnforholdene). Stabiliser gjerne stolpen med en steinsetting i bunnen og en øverst i hullet.

TEKSTSTOLPER/TILVISNINGSSKILT

Det finnes også stolper 98 x148mm (eldre stolper kan ha andre mål) med tekst som er frest inn, som forteller om kulturminne eller severdighet. Disse stolpene har ingen logo og heller ikke rødfarget topp. De kan ha pil som viser mot severdigheten/kulturminnet. Dersom dette siste er tilfelle, er det viktig å merke leden godt, slik at det ikke oppstår misforståelser. Ettersyn og vedlikehold er som for de andre stolpene.

Denne typen stolper vil etterhvert bli byttet ut med nye tilvisningsskilt.

Oppdal kirke 4 km

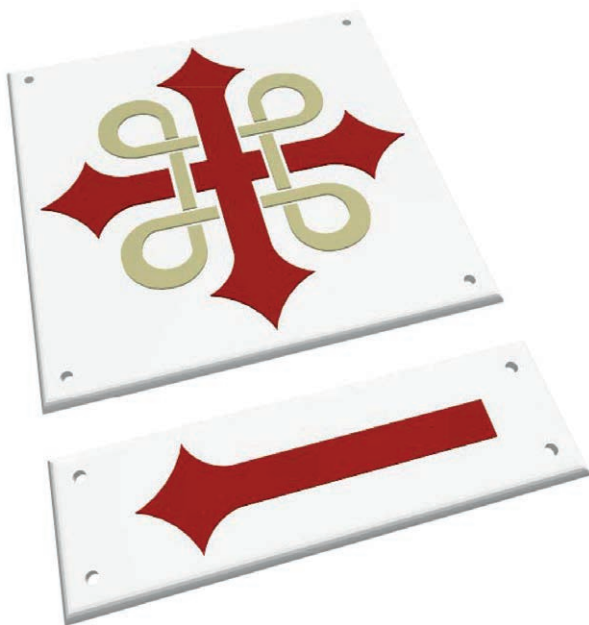

Tilvisingskiltene brukes for vise til herberger, attraksjoner og severdigheter som ligger utenfor leden. Utformingen av disse skiltene følger Merkehåndboka 2013 (DNT/Friluftsrådenes Landsforbund/Innovasjon Norge).

VEGGSKILT

Veggskiltene er 150x150 mm med tilhørende pilskilt.
Begge deler er laget i metall og har tofarget logo på hvit bunn.

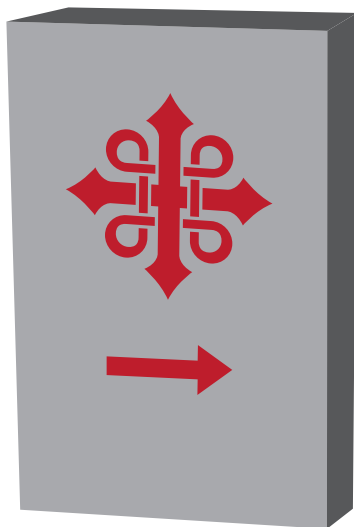
Disse skiltene brukes i hovedsak på husvegger og lignende i tettbygde strøk, men kan også benyttes til å markere uventede retningsendringer av leden, forutsatt at det finnes brukbare muligheter for montering.

SJABLONGMALT LOGO PÅ STEIN/SKIFER

Denne merkemåten kan brukes der hengere og stikker ikke egner seg, for eksempel på fjellgrunn eller i områder med lav vegetasjon og med grunn- eller klimaforhold som gjør oppsetting av annen merking vanskelig. Det kan også være at en i verneområder ikke får tillatelse til å bruke andre merkemåter. Det skal ikke males på fast fjell.

MILSTEINEN

Denne finnes det til vanlig bare en av i hver kommune. Oppgaven for oss som har ettersyn av Pilegrimsleden blir å se til at steinen står som den skal, og ikke er skadet/ødelagt av en eller annen grunn.

KLISTREMERKE

Denne merkeformen er på tur ut og bør brukes med forsiktighet og bare i de tilfeller en ikke finner å kunne benytte annen merkemåte. Klistremerker hører ikke hjemme i naturen, men kan være nyttig på lyktestolper og lignende i tettbygde strøk, der bruk av annet merkemateriell er vanskelig.

INFOTAVLER

Det finnes flere ulike typer infotavler. Vår oppgave blir å se etter at tavlene står godt, og melde fra dersom informasjonen på tavlene må fornyes.

Nyttig redskap til oppsetting av merkemateriell

I tillegg til det som tidligere er nevnt av verktøy og hjelpemidler som er nyttige til bruk under ettersyn (greinsaks, motorsag, øks, lite spett, el-drill), kan det være nødvendig med et større spett ved for eksempel nedsetting av mange nye stikker og lagging av hull til stolper. Ved nedsetting av stolper trengs i tillegg spade som er utformet slik at den er hendig til å ta opp jord fra hull med, dersom en da ikke har mulighet til å bruke en liten gravemaskin.

SLUTTORD

Når du driver med merking og ettersyn av Pilegrimsleden, er det viktig å være åpen for tilbakemeldinger. Som lokalkjent blir du ofte «blind» for utfordringene de ukjente vandrerne møter. Når du er ute i Pilegrimsleden og møter vandrere, så spør gjerne om hvordan de oppfatter merkingen i ditt område og om det er steder hvor de har møtt på spesielle utfordringer. Om du ikke skulle få all verden med innspill, så kan vi i alle fall love deg at du får slått av en prat med mange interessante mennesker.

Vanligvis blir det satt pris på at du lager en liten rapport til oppdragsgiver etter endt sesong hvert år. Du er den som er ute i marken, og ser det som fungerer godt og det som kan forbedres når det gjelder Pilegrimsleden i ditt område. Det er derfor viktig at du gir tilbakemeldinger og peker på tiltak som kan legge grunnlag for en enda bedre vandring for de mange som ferdes langs leden.

Lykke til med arbeidet i Pilegrimsleden!

Sør-Fron, februar 2016

Kristen Brendhaugen

Denne veiledning tar sikte på å være en enkel rettledning for fysisk tilrettelegging av de offisielt godkjente Pilegrimsledene i Norge.

PILEGRIMSLEDEN

Per Gunnar Hagelien
Pilegrimssenter Dale-Gudbrand